

... Σε ό,τι αφορά την ερώτηση που έχει να κάνει με τη σχέση του δημόσιου τομέα με τον ιδιωτικό, τα τελευταία χρόνια βλέπουμε όλο και περισσότερες συνεργασίες μεταξύ των δύο στην Ελλάδα και παρατηρούμε πάρα πολύ θετικά αποτελέσματα και μεγάλη ανταπόκριση από το κοινό. Και συμπεραίνουμε πως όταν αυτοί οι δύο τομείς συνεργάζονται, έχουμε ως αποτέλεσμα μια δυναμική πολύ ιδιαίτερη και σημαντική. Νομίζω πως ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά που έχουν ωθήσει τους διάφορους οργανισμούς να ενδιαφερθούν για την εξωστρέφειά τους και να κυνηγήσουν αυτές τις συνεργασίες, είναι ότι ασχολούνται πολύ περισσότερο με το να διευρύνουν το κοινό τους. Δεν αρκεί πια να έχεις κάποιες δράσεις στο δικό σου ίδρυμα, στον χώρο, στο μουσείο ή στη συλλογή σου –όποιοι είδους και είναι ο θεσμός σου– και το κοινό που ενδιαφέρεται για σένα και τις δράσεις σου, να έρχεται το ίδιο να ενημερωθεί για το τι κάνεις· πρέπει εσύ να προσπαθήσεις να βγεις έξω από τα πιο αυστηρά γεωγραφικά πλαίσια που υπήρχαν μέχρι τώρα, και να επιδιώξεις να απευθυνθείς σ' ένα ευρύτερο κοινό. Έτσι γίνεται και πιο ενδιαφέρουσα και ουσιώδης η δουλειά σου, και πιο δημοκρατική – μιας που αναφέρθηκε νωρίτερα το δημοκρατικό πλαίσιο.

Ο καλύτερος τρόπος για να το καταφέρουν αυτό οι διάφοροι οργανισμοί είναι να βγουν στον δημόσιο χώρο: βλέπουμε ολοένα και περισσότερους οργανισμούς, όπως ο οργανισμός NEON, ο οποίος δραστηριοποιείται από το 2013 στον δημόσιο χώρο και έχει πολλές εκθέσεις που στεγάζονται σε δημόσια κτίρια, να ανοίγουν χώρους για το ευρύτερο κοινό μ' έναν τρόπο που δεν έχει ξαναγίνει· γίνονται και συνεργασίες με δημόσιους φορείς όπως η Εφορία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων για την έκθεση του Anthony Gormley στη Δήλο, ενώ τώρα έχουμε κάτι αντίστοιχο στο Καπνεργαστάσιο, με τη Βουλή των Ελλήνων. Άρα βλέπουμε όλο και περισσότερο να χτίζεται μια εμπιστοσύνη ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα, αλλά πρόκειται για μια καλή συνεργασία γιατί γίνεται σοβαρά, με κοινούς σκοπούς και με το ευρύ κοινό κατά νου. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει κιόλας το ότι γίνονται πολλές δράσεις σε συγκεκριμένα κτίρια, τα οποία όμως χρησιμοποιούμε με άλλη μορφή. Δηλαδή, ακόμα και αν δεν φεύγεις γεωγραφικά από το σημείο όπου εξελίσσονται οι δράσεις σου, υπάρχουν άλλοι τρόποι να προσκαλέσεις σε αυτές καινούργιους ανθρώπους που δεν θα είχαν άμεση επαφή με το έργο σου. Νομίζω πως το πιο τρανταχτό παράδειγμα είναι το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος που, στεγάζοντας την Εθνική Βιβλιοθήκη και την Εθνική Λυρική Σκηνή, έχει αλλάξει ολόκληρο το τοπίο της περιοχής, άρα κατά προέκταση και της πόλης. Και έχεις ανθρώπους που θα έρθουν για να περάσουν τις καθημερινές τους δραστηριότητες στον χώρο: θα πάνε μια βόλτα τα παιδιά τους, θα κάνουν ποδήλατο, όποια κι αν είναι η δραστηριότητα που τους ενδιαφέρει, έρχονται έτσι άμεσα σε επαφή και με τον πολιτισμό. Και τους κινείται το ενδιαφέρον με ένα τρόπο πολύ πιο άμεσο και ισχυρό: αυτό νομίζω ότι στο πέρασμα του χρόνου θα έχει έναν πάρα πολύ σημαντικό αντίκτυπο στη σχέση που έχει ο πολίτης με τον πολιτισμό, που είναι και ένα πάρα πολύ βασικό στοιχείο.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον κομμάτι είναι ότι ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας έχουν πολύ διαφορετικούς τρόπους που λειτουργούν. Ενώ ο σκοπός πολύ συχνά μπορεί να είναι κοντά, η λειτουργία τους είναι διαφορετική. Και γι' αυτό μπορούν όταν συνδυαστούν να έχουν ένα πάρα πολύ ισχυρό αποτέλεσμα. Γιατί το δημόσιο έχει την απήχηση και την πολύ στενή σχέση με το κοινό, με τον μέσο πολίτη – άρα έχει εξασφαλίσει αυτό το «ευρύ κοινό» που συζητάμε, έχει την αμεσότητα μαζί του. Έχει βέβαια και πάρα πολύ σημαντικούς πόρους σε όλη την πόλη, δηλαδή συγκεκριμένα κτίρια, δρόμους και πλατείες, με

ιδιαίτερους τρόπους λειτουργίας. Και μετά έρχεται και ο ιδιωτικός τομέας, ιδιωτικά ιδρύματα που είναι συνήθως πιο λειτουργικά, μιας που λόγω μεγέθους δεν έχουν τόση γραφειοκρατία και κατά συνέπεια μπορούν να αντιδρούν πιο γρήγορα στις ανάγκες που μπορεί να προκύπτουν σε διάφορους τομείς, ενώ επίσης επικεντρώνονται τις περισσότερες φορές σε κάτι συγκεκριμένο. Οπότε, ενώ το δημόσιο πρέπει να απαντά σε όλα τα ζητήματα της πόλης και του Έλληνα πολίτη, τα ιδρύματα μπορεί να συγκεντρωθούν, για παράδειγμα, στο θέατρο ή στη σύγχρονη τέχνη, να εστιάσουν και επομένως να επεξεργαστούν την αντίδραση πιο γρήγορα, όπως επίσης να διοχετεύσουν και πιο σημαντικούς και συγκεκριμένους πόρους, ακριβώς επειδή έχουν έναν στόχο πολύ πιο συγκεκριμένο.

Για να φέρω τη συζήτηση στον οργανισμό όπου δουλεύω εγώ, στον Outset είναι ένας διεθνής οργανισμός που ξεκίνησε από το 2003 στην Αγγλία, με βασικό χαρακτηριστικό της δράσης του οργανισμού πώς συνεργάζεται ως μια ιδιωτική πρωτοβουλία με δημόσιους φορείς. Έχουμε δει πολλά σχετικά παραδείγματα, προσπάθειες που αντιμετωπίζουν με πολύ ουσιαστικό τρόπο τις αλλαγές που μπορούν να προσφέρουν στην καλλιτεχνική δημιουργία. Αυτή τη στιγμή, στον Outset της Αγγλίας ένα μεγάλο κομμάτι της δουλειάς είναι αφιερωμένο στην έρευνα, άρα στο να είναι όλα τα πράγματα μέσα σ' ένα πλαίσιο. Για παράδειγμα, ενώ ένα από τα πιο ισχυρά, τα πιο θετικά στοιχεία του Λονδίνου είναι ο πολιτισμός του (και ο κόσμος που έρχεται συγκεκριμένα στην πόλη για τα θέατρα, τα μουσεία, την τέχνη που βλέπει, αφήνοντας πολύ μεγάλο κέρδος στην πόλη γι' αυτούς τους λόγους), οι ίδιοι οι καλλιτέχνες αυτή τη στιγμή δυσκολεύονται να ζήσουν στην πόλη. Και μάλιστα υπάρχουν στατιστικά που έχει βρει η Outset για το ποσοστό των στούντιο των νέων καλλιτεχνών που κλείνουν – εμφανίστηκε ένα τρομερό νούμερο. Διαπιστώθηκε πως το 2018 πως ένα 67% των καινούργιων art studios που είχαν ανοίξει στην πόλη τα τελευταία τέσσερα χρόνια είχαν τελικά κλείσει. Δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στις πιέσεις και στις οικονομικές απαιτήσεις της πόλης: άρα τι είχε συμβεί; Ενώ είναι μια πόλη που ασχολείται με την καλλιτεχνική δημιουργία, η ίδια η δημιουργία φεύγει από αυτήν, και άρα χάνεται ο διάλογος και η ενέργεια που υπάρχει στο κέντρο της. Έτσι ξεκίνησε μια μεγάλη προσπάθεια με το όνομα Studio Makers, για την εύρεση προσιτών στούντιο για νέους καλλιτέχνες. Και αυτό έγινε μέσα από μια συνεργασία της Outset με τον Δήμο του Λονδίνου, του Arts Council της Αγγλίας, που είναι επίσης ένας δημόσιος οργανισμός, και του Bloomberg Philanthropies. Νομίζω πως κάπως έτσι φτιάχνεται ένα πολύ δυνατό παράδειγμα: όλοι αυτοί οι οργανισμοί, που έθεταν και τα όρια για τον βαθμό στον οποίο ο καθένας συμβάλλει και επηρεάζει το εγχείρημα, καταβάλλουν αυτή τη στιγμή μεγάλη προσπάθεια ν' αγοράσουν κτίρια και αλλάζοντας ακόμα και τα νομοθετικά πλαίσια στα οποία λειτουργούν αυτά τα καλλιτεχνικά στούντιο, ώστε να επιτραπεί στους καλλιτέχνες, και πιο πρακτικά, να δουλεύουν πιο οικονομικά στην πόλη, αλλά και να δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις σε επίπεδο στήριξης γι' αυτούς τους καλλιτέχνες, ώστε να προστατευτεί η καλλιτεχνική δημιουργία στην πόλη. Το θέατρο αποτελεί ένα μόνο παράδειγμα, γιατί είναι πολλοί οι ιδιωτικοί και δημόσιοι φορείς που έχουν έναν κοινό σκοπό και βλέπουμε πόσο αποτελεσματική έχει υπάρξει αυτή η προσπάθεια. Νομίζω πως η Outset από μόνη της ήδη κατάφερε να συγκεντρώσει μέσω fundraising 7,5 εκατομμύρια λίρες και ήδη βλέπουμε έναν πάρα πολύ ισχυρό αντίκτυπο. Οπότε, για να κλείσω, το θέτω σαν παράδειγμα για τη σημασία τού να συνεργάζεται ο ιδιωτικός και δημόσιος τομέας: να είναι ξεκάθαροι και οι ρόλοι του καθενός για την πιο σωστή λειτουργία τους, να είμαστε πάντα ανοιχτοί σ' αυτή την επικοινωνία και τη συνεργασία, και τελικά να βλέπουμε και πιο ουσιαστικά πού υπάρχει ανάγκη για καλλιτεχνική δημιουργία και ανάπτυξη.

Λοιπόν, ένα από τα πιο κεντρικά σημεία της ερώτησης είναι το πώς μπορεί να ενισχυθεί και να εφαρμοστεί ένας κώδικας τιμής, ένα σύνολο αξιών. Εγώ προσωπικά δεν πιστεύω ότι ο πιο παραγωγικός τρόπος για να αλλάξεις τη νοοτροπία των ανθρώπων και να έχει μια κάποια σημασία ένας κώδικας αξιών είναι το να κάνεις κάτι πολύ συγκεκριμένο που θα βρει εφαρμογή. Υπάρχουν βέβαια κάποιες εξαιρέσεις: Προφανώς αν μιλάμε για σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο, αυτή τη στιγμή είναι ξεκάθαρο ότι πρέπει να υπάρχει μια προστασία. Αλλά σε οτιδήποτε άλλο έχει να κάνει με κοινωνική ευαισθησία, δεν νομίζω ότι το να το εφαρμόσεις και επομένως να το πεις ή να το επιβάλλεις σε κάποιον άλλον είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος να καταφέρεις τον σκοπό σου. Ένας ρατσιστής δεν θα πάψει να είναι ρατσιστής γιατί του είπες ότι τώρα δεν χρησιμοποιούμε αυτές τις λέξεις ή δεν υπάρχουν αυτές οι συμπεριφορές. Αυτό θα το κερδίσεις αν σιγά σιγά προσπαθήσεις να αλλάξεις νοοτροπίες. Και πώς το καταφέρνεις αυτό; Για μένα το καταφέρνεις με τον πολιτισμό και με την παιδεία, η οποία πάει χέρι χέρι με τον πολιτισμό – γι' αυτό και εγώ ασχολούμαι μ' αυτόν τον τομέα.

Πιστεύω ότι η αξία του πολιτισμού και της σύγχρονης τέχνης, με την οποία εγώ ασχολούμαι πιο συγκεκριμένα, είναι ότι, ενώ οι περισσότεροι ασχολούνται με το σύνολο (και κατά κάποιο τρόπο καλά κάνουν και ασχολούνται με το σύνολο, γιατί πρέπει να είναι λειτουργικοί), ο πολιτισμός έρχεται να προσφέρει την ατομική ιστορία, τα ατομικά βιώματα που θα έρθουν να ισορροπήσουν αυτή την ενασχόληση με το σύνολο και την προτεραιότητα του συνόλου. Σε όλη την σύγχρονη τέχνη ασχολούμαστε με τον καλλιτέχνη: γιατί έκανε αυτό που έκανε, από πού επηρεάστηκε, ποια ήταν η ιστορία του. Πολύ συχνά βλέπουμε ότι οι ίδιοι οι καλλιτέχνες έχουν ή ασχολούνται με φωνές που ανήκουν στο περιθώριο και που είναι πολύ πιο έντονες και έχουν πιο έντονη την ανάγκη να ακουστούν, γιατί δεν ακούγονται στο σύνολο της κοινωνίας. Και αυτό είναι νομίζω και η δύναμη και η ομορφιά της τέχνης: ότι σαν εργαλείο έχει τη δυνατότητα να ευαισθητοποιήσει τον κόσμο. Όσο πιο πολύ εντάσσεται ο πολιτισμός στην καθημερινότητά του μέσου πολίτη, τόσο πιο μεγάλη είναι η δυνατότητά του ως εργαλείο να ευαισθητοποιήσει τον κόσμο. Επομένως αυτός είναι ο κώδικας των αξιών που συζητάμε: να εισχωρήσει ο πολιτισμός με άλλο τρόπο στην κοινωνία και όχι να επιβληθεί στην κοινωνία.

Αυτό κατά προέκταση επιτρέπει και πολύ πιο έντονα την ανάπτυξη του διαλόγου. Αν προσπαθήσεις να εφαρμόσεις κάτι πάρα πολύ συγκεκριμένο, μερικές φορές πεθαίνει και ο διάλογος, γιατί ο άλλος δεν νιώθει την άνεση να εκφράσει αυτό που πραγματικά νιώθει. Είναι πολύ σημαντικό για να εξελιχθούν τα πράγματα το να μπορούμε πραγματικά να ακούσουμε ο ένας τον άλλον. Να μη θολώνουμε πίσω από τις απόψεις μας. Νομίζω πως ο πολιτισμός και η παιδεία μπορούν να το πετύχουν αυτό, οπότε για αυτό και πιστεύω πάρα πολύ σ' αυτό που κάνουμε. Και αυτό στην πορεία εισχωρεί και στα αξιώματα, από κάτω προς τα πάνω και όχι ανάποδα. Από εκεί και πέρα, πιστεύω ότι ο κάθε οργανισμός οφείλει να κάνει μια ενδοσκόπηση και να προσπαθήσει να σκεφτεί τι έχει σημασία για εκείνους προσωπικά, πώς λειτουργούν και πώς μπορούν να είναι πιο δημοκρατικοί και ανοιχτοί, ώστε να έχουν έτσι και ένα περιβάλλον πιο δημιουργικό που θα προσφέρει καλύτερες αποδόσεις και λύσεις. Μπορώ να μιλήσω συγκεκριμένα μόνο για τον εαυτό μου και για τον οργανισμό για τον οποίο δουλεύω, γιατί μπορεί να μην ισχύει κάπου αλλού. Εμένα αυτό που με ενδιαφέρει πάρα πολύ είναι η ενδυνάμωση του ατόμου. Με ενδιαφέρει και σε επίπεδο συνεργασιών,

μιας που εμείς κυρίως χορηγούμε και βοηθάμε οικονομικά καλλιτέχνες, όσους δραστηριοποιούνται στην καλλιτεχνική δημιουργία ή συνεργάτες. Αλλά δεν τελειώνει και το έργο μας, είναι πάρα πολύ σημαντικό το ότι προσπαθούμε να ενδυναμώσουμε την καλλιτεχνική δημιουργία, τους καλλιτέχνες, τους επιμελητές και άλλα άτομα με τα οποία ερχόμαστε σε επαφή. Και αυτό δεν είναι μόνο θέμα οικονομικό: Ανήκουμε σε ένα πάρα πολύ μεγάλο δίκτυο, επομένως είναι πολύ σημαντικό για μας το να φτιάξουμε πώς μπορούμε να φέρουμε αυτό το δίκτυο πιο κοντά, να δουλέψουμε όλοι πιο πολύ «μαζί», να υπάρχει πιο ελεύθερος και ανοιχτός διάλογος, ακόμα και αν κάθε φορά χρειάζεται ν' ανακαλύπτουμε τον τροχό από την αρχή.

Η Outset είναι ένας παγκόσμιος οργανισμός, έχουμε έναν παγκόσμιο δίκτυο. Άρα αν κάποιος καλλιτέχνης αντιμετωπίζει κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα, εμείς έχουμε τη δυνατότητα να το εντοπίσουμε και σε άλλους οργανισμούς και σε άλλες χώρες, να δούμε τι κάνανε και πώς μπόρεσαν να ξεπεράσουν τα προβλήματα ή πώς κατάφεραν να ενισχύσουν τα πράγματα που θέλανε. Άρα μπορούμε να δυναμώσουμε ως σύνολο. Και αντίστοιχα αυτό έχει μεγάλη σημασία και εσωτερικά. Εγώ ανέλαβα φέτος διευθύντρια, οπότε δεν έχει αναπτυχθεί ακόμα η ομάδα. Ελπίζω με το καλό να μπορέσουμε να έχουμε μια μεγαλύτερη ομάδα και είναι σημαντική η ενδυνάμωσή της. Καθώς η προσωπική μου εμπειρία ήταν κυρίως στο εξωτερικό, ήμουν πολύ τυχερή που βρέθηκα δίπλα σε ανθρώπους που ήδη από την αρχή της καριέρας μου έβαλαν ως προτεραιότητα την εξέλιξή μου, επιτρέποντάς μου να είμαι πάντοτε μαζί τους, σε ό,τι κάνανε. Για να δώσω ένα παράδειγμα, όταν ακόμα δούλευα στην Tate το αφεντικό μου –ο Marko Daniel, που αγαπάω πολύ–, με έπαιρνε μαζί του σε όποιο ραντεβού κι αν πήγαινε. Άρα σκοπός δεν ήταν μόνο να συμμετέχω (γιατί δεν είχα πάντα τη γνώση για να συμμετέχω), αλλά άκουγα, καταλάβαινα πιο πολλά πράγματα, σκεφτόμουνα πιο πολλά πράγματα που είχαν σχέση με τη δουλειά μου και μπόρεσα να αναπτυχθώ. Και από κει και πέρα, ήταν και πολιτική του οργανισμού: όλοι είχαν πάντοτε συναντήσεις με τα υψηλότερα αξιώματα, βλέπανε πού βρισκόταν μέχρι τότε, τι θέλουν να καταφέρουν επαγγελματικά, πώς μπορεί να βοηθήσει ο οργανισμός και πώς μπορεί να τους βοηθήσει να εξελιχθούν ένας άνθρωπος που έχει πιο πολλή εμπειρία από εκείνους. Άρα, όταν έχεις επιλογές και νιώθεις ότι έχεις στήριξη από τον οργανισμό σου, θα μπει και εσύ ο ίδιος στη διαδικασία να σκεφτείς τι μπορείς να κάνεις για να ωφελήσεις τον οργανισμό σου. Υπήρχε μάλιστα και budget που πήγαινε προς αυτή τη συγκεκριμένη ανάπτυξη, την επαγγελματική. Και νομίζω τελικά πως η οικονομική αξία αυτού του μπάτζετ ήταν το λιγότερο: η σημασία του βρισκόταν στον τρόπο με τον οποίο σκεφτόσουν πώς να το αξιοποιήσεις, σκεφτόσουν τι σε ενδιαφέρει και άρα και εσύ προχωρούσες επαγγελματικά και προσωπικά, αλλά και η ομάδα σου γινόταν πολύ πιο αποτελεσματική και δυνατή, γιατί όλοι δούλευαν ανελλιπώς για τον εαυτό τους και την ανάπτυξή τους. Οπότε, για να επιστρέψω στον κώδικα τιμής απ' όπου ξεκινήσαμε, θα πω και πάλι ότι νομίζω πως το να εφαρμοστεί κάτι συγκεκριμένο έχει οφέλη, αλλά δεν είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος: πρέπει να επικεντρωθούμε στο άτομο. Ο πολιτισμός προβάλλει την ατομική εμπειρία, το wet knowledge, που έλεγε και στο manual του DCI, και αυτό είναι κάτι που και εγώ προσπαθώ πολύ ενεργά να καλλιεργήσω στον οργανισμό για τον οποίο δουλεύω.